

Sənan Əfqan oğlu Ağayev
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
Doktorant
e-mail: phd.sananaghayev@gmail.com

AĞA MEHDIYEVİN YARADICILIĞININ ERKƏN MƏRHƏLƏSİNƏ AİD ƏSƏRLƏRİNİN KOLORİT HƏLLİ

Xülasə: Ağa Mehdiyevin tabloları təsvir metoduna əsasən şərti olaraq iki mərhələyə ayrılır: “erkən mərhələ” və “yetkin mərhələ”. Rəssamın erkən mərhələyə aid olan tabloları akademik təsvir metodunun tələblərinə uyğundur. Bu əsərlərdə rəssamın yetkin mərhələ əsərlərinə aid olan perspektivdən imtina və şərtilik müşahidə olunmur. Əsərlər forma və kompozisiya cəhətdən klassik Avropa rəngkarlıq məktəblərinin xüsusiyyətlərini daşıyır. Tabloların mövzuları isə sosialist ideologiyasının təbliğinə əsaslanır. Koloristik cəhətdən isti tonların hakim olduğu bu əsərlər hazırda Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyinin və Dövlət Rəsm Qalereyasının fondlarında mühafizə olunur.

Açar sözlər: Ağa Mehdiyev, təsviri sənət, rəngkarlıq, akademik üslub, sosialist realizmi, kolorit.

Azərbaycanın Xalq rəssamı, görkəmli sənətkar Ağa Mehdiyevin yaradıcılığı mövzu və janr baxımından kifayət qədər çoxşaxəli və rəngarəngdir. Lakin onun yaradıcılığını öyrənərkən daha bir müxtəliflik rəssamın dəsti-xətti baxımından qarşımıza çıxır. Bu əsərlərin bəziləri Avropa rəssamlıq məktəblərinin təsirindədir, akademik təsvir üsulu ilə ərsəyə gəlib, digər bir qismində isə Ağa Mehdiyev heç bir rəssamın yaradıcılığında müşahidə edilməyən yeni, unikal bir üslub formalaşdırıb. Təbii ki, bu əsərləri yaradarkən rəssamın bəhrələndiyi ən önəmli mənbə kimi milli rəngkarlıq məktəbimizin bünövrəsi hesab edilən miniatür sənəti ənənələrini qeyd etməmək olmaz. Lakin Ağa Mehdiyev bu ənənələri öz təcrübəsiylə birləşdirərək təkrarsız tablolar yaratmışdır. Bütün bunlara əsasən Ağa Mehdiyevin yaradıcılığını üslub baxımından iki mərhələyə ayırmaq olar: akademik təsvir metodunun təsirində qalaraq əsərlər yaratdığı mərhələni şərti olaraq “erkən mərhələ” adlandırmaq olar, özünəməxsus dəsti-xəttinin artıq formalaşmış olduğu mərhələ isə bu baxımdan “yetkin mərhələ” hesab oluna bilər. Bu məqalədə rəssamın yaradıcılığının erkən

dövrünə aid olan bir sıra əsərlərini məzmun, forma və kolorit baxımından araşdırıb müqayisəli təhlilini aparacağıq.

Rəssamın yaradıcılığını şərti olaraq mərhələlərə bölsək də, bu bölgü statik deyil. Yetkin mərhələyə xas olan xüsusiyyətlər rəssamın qızgın yaradıcı prosesə yeni qədəm qoyduğu zamanlarda özünü göstərmirdi, bu üslubu rəssam tədricən formalaşdırmışdı. Lakin, Ağa Mehdiyev öz fərdi təsvir metoduna keçdikdən sonra da zaman-zaman akademik üsluba qayıdırdı, bu səbəbdən sənətkarın yaradıcılığı üçün bu metodla yaradılan əsərləri “erkən mərhələ” adlı kateqoriyaya aid etsək də, burada “erkən” sözü formal xarakter daşıyır və onunla əsaslanır ki, bu əsərlərə sənətkarın yaradıcılığının ilkin mərhələsində daha çox rast gəlinir.

Rəssamın yaradıcılığının bütün mərhələlərində mövzu baxımından sovet dövrü rəssamlarımızın əksəriyyətinə xas olan süjetlər ön plana çıxır. Bunlar ittifaq hökumətinin əsas ideoloji əsasını təşkil edən məsələlərin təbliğatı ilə bağlı olan mövzular idi. Bu mövzular SSRİ sənətkarlarının yaradıcılığında başlıca olaraq dövlətin təsiri ilə o qədər möhkəmlənmişdi ki, hətta ayrıca bir yaradıcılıq metoduna çevrilmişdi. Bu yaradıcılıq metodu “sosialist realizmi” adlandırılırdı. Adından da göründüyü kimi bu əsərlərdə real həyat hadisələri təsvir olunurdu, lakin sosialistcəsinə. Yəni, motivlər xalqın gündəlik həyatından, eyni zamanda Sovet İttifaqının qurulması və ideologiyanın təbliğatı ilə bağlı olan tarixi hadisələrdən götürülürdü. Məsələyə güzgünün əks tərəfindən baxdıqda isə “sosialist realizmi” bədii təsvir metodunun özü əslində heç də realist deyildi. Çünki mövzular reallıqdan çox, hökumətin görmək və insanlara göstərmək istədiyini əks etdirirdi, bu əsərlərdə tarladan qayıdarkən yorğun olan kəndli və ya gündəlik qayğılardan bezmiş bir insan görmək mümkün deyildi, hər kəs ittifaq vətəndaşı olmağın qürurunu yaşayır və izləyicilərə də bunu yaşadırdı. İncəsənətin bütün sahələrində bu formada senzuranın tətbiq edilməsi azad yaradıcı ruha məxsus olan sənətkarları dar çərçivəyə salırdı, lakin yenilikçi ruhlu rəssamlar təzyiqlərə məruz qalmamaq üçün bir tərəfdən hökumətin maraqlarına qulluq edən mövzulara tablolarında yer verir, digər tərəfdən öz yaradıcı axtarışlarını edir, fərdi təsvir metodlarını formalaşdırmağa nail olurdular. Ağa Mehdiyev də bu cəhətdən təqdirəlayiq yaradıcılıq yolu izləmiş bir sənətkardır.

Ağa Mehdiyev rəngkarlığının erkən mərhələ xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən tablolarından ikisi eyni mövzuda, eyni kompozisiya quruluşunda yaradılmışdır. Bu əsərlərdən biri Dövlət Rəsm Qalereyasının fondunda saxlanılan “Ketsxoveli Nina mətbəəsində” adlanır, əsər 165x134 sm ölçüsündə olub, kətan üzərinə yağlı boya texnikası ilə yaradılmışdır. İkinci əsər də eyni texnika ilə işlənmişdir, lakin

ölçüləri daha kiçikdir. “Ketsxoveli gizli mətbəədə” adlanan bu tablo 57x67.5 sm ölçüsündə olub, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyinin fondunda saxlanılır. İkinci əsərdə Nina mətbəəsinin adının çəkilməməsinə baxmayaraq, tablolarından biri digərinin ölçüləri kiçildilmiş surəti hesab oluna bilər. Kompozisiyalar birə-bir eynidir, kiçik nüanslarda olan fərqliliklər, sadəcə, personajların duruşunda və kolorit seçimində nəzərə çarpır. Əsərin mövzusu bolşevik inqilabçıları olan sosial-demokratlarla bağlı tarixi faktlardan götürülmüşdür.

Əsərlərin süjetini daha yaxşı anlamaq və analiz etmək üçün mövzunun götürüldüyü tarixi faktları bilmək vacibdir. Bu cəhətdən qarşımıza ilk növbədə Lado Zaxaryeviç Ketsxoveli çıxır. Ketsxoveli gürcü əsilli fəal olub, leninçi-iskraçı ideyaların təbliğatı hərəkatının önəmli siması olmuşdur. Lenin və Stalin ilə birbaşa əlaqələri olan Lado, əsasən, Bakıda fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq marksist ideyalarının nəinki Bakıda və Zaqafqaziyada, eyni zamanda, bütün çar Rusiyası ərazisində təbliği üçün vacib rola sahib olan “Nina” adlı mətbəənin yaradıcılarından biri olmuş və özü də gizli fəaliyyət göstərən bu mətbəədə bir müddət çalışmışdır. Yazar Zivər Ayın “Kulis” portalında yer alan məqaləsindən bir hissəni burada xüsusi qeyd etmək istəyirəm: “Nina necədi?” – deyə soruşduqda, “Nina şirin-şirin işləyir”- cavabı verilirdi. Heç kəsin ağına belə gəlmirdi ki, burada söhbət, inqilabçı xalqı çar mütləqiyyətini devirməyə və silahlı üsyana çağıran gizli bir mətbəə haqqında gedir” [11]. Buradan məlum olur ki, mətbəə birbaşa Leninin maraqlarına və ideologiyasının təbliğinə xidmət edirdi, Lado ilə Lenin arasında olan gizli yazışmalarda mətbəədən bəhs edərkən Nina adından istifadə olunur, bu sözü şifrələmək məqsədilə bu məktublarda Nina Lado Ketsxovelinin qızı kimi təqdim edilirdi. Onun mətbəəyə bu adı verməsilə bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur, bəzi mənbələrdə Ketsxovelinin anasının adının Nina olması qeyd edilir, başqa bir mənbə isə inqilabçıların bu adı şumerlərdəki ilahə Ninadan götürdüyünü qeyd edir. İsmayıl Qocayevin “Şərq” qəzetində yer alan məqaləsində Bakı sosial-demokratlarının mətbəə yaratmasıyla bağlı bu fikirlər qeyd edilib: “1901-ci ilin yayında Bakıda gizli “Nina” mətbəəsi yaratmağa müvəffəq oldular ki, bu, Zaqafqaziya sosial-demokratlarının təbliğat imkanlarını genişləndirdi” [5].

Mövzu ilə ətraflı tanış olduqdan sonra aydın olur ki, bu da bir çox başqa mövzular kimi sosializm ideologiyasının təbliğatı ilə bağlı olan tarixi şəxsiyyətlərin ölüm-süzləşdirilməsinə xidmət edir və birbaşa hökumətin tələblərinə əsaslanaraq seçilib. Hər iki əsər üçün ortaq olan kompozisiya quruluşuna nəzər saldıqda ön planda məsələnin iki tərəfində ayaqüstə dayanıb, çap olunmuş kağızları əllərində tutub nəyisə

müzakirə edən iki şəxs diqqət çəkir. Tablolarda işığın mənbəyi ortadan tavandan asılmış elektrik lampasıdır, ümumiyyətlə isə əsərlərə alatoranlıq hakimdir. Tablolar arasında olan fərqləri isə bu şəkildə sıralamaq olar, ilk növbədə koloristik cəhətdən ölçücə böyük olan əsərə daha isti tonlar hakimdir. Əsas qaynağı işıq olan bu isti tonlar divara düşən işıq formasında əks olunur, əsas personajlardan arxa planda qalan çap maşını ön plana çıxarıb, əsərin süjeti ilə bağlı olan əsas mətləbləri də tamaşaçılar üçün açır. Lakin əsərin kiçik ölçülü surətində sənətkarın işıq mənbəyi daha xəsisdir, bu əsərdə elektrik lampası ancaq rəssamın ön plana çıxarmaq istədiyi Ketsxovelinə və çap maşınına işıqlandırır. Bu əsərdə rəssam digər personajı da kölgəli şəkildə təqdim edib, bu şəxs öncəki tablodan fərqli olaraq Ketsxoveli ilə söhbət etmir, başını aşağı salıb, öz işini görür.

Ağa Mehdiyevin erkən mərhələ yaradıcılığında mənzərə janrında olan örnəklərə də rast gəlinir. Bunların içərisində vedutalar xüsusilə maraqlıdır. Şəhərlər bütün zamanlarda cəmiyyətin yetişmiş olduğu mədəni səviyyənin əsası, sivilizasiyanın beşiyi olmuşdur. Cəmiyyətin sosial rifahının güzgüsü olan şəhər eyni zamanda siyasət, hərbi, elm və incəsənət üçün əhəmiyyətli göstəricidir. Təsadüfi deyil ki, cəmiyyətdə sosial münasibətlər, insan və onun yaradılış fəlsəfəsi ilə bağlı fikirlər formalaşdıqca və dəyişdikcə onların yaşadıkları şəhərləri bəzəyən memarlıq abidələri və incəsənət nümunələri də forma olaraq dəyişikliyə məruz qalmış, inkişaf etmiş və ya süquta uğramışdır. Ağa Mehdiyev Türkiyəyə səfəri zamanı paytaxt Ankarada olub və bu şəhərin qarşısızalmaz əzəmətinə heyran qalıb. Rəssamın ruh yüksəkliyi onun “Köhnə Ankara” tablosunda da əks olunub. Ankara şəhərinin qədimliyini, tarixini əks etdirməyə üstünlük verən Ağa Mehdiyev buradakı müdafiə qalasından bəhs edib. Tarixin müxtəlif dövrlərində dövlətlərin genişlənmə siyasətinin və döyüş sənətinin inkişafı ilə paralel olaraq qalalar gücün simvolik olmayan əsas göstəricisi kimi inkişaf etmişdir. Onlar əsasən yol qovşaqlarında, şəhərlərin ətrafında, hündür təpələrdə tikilirdi. Ankara qalası da şəhərin ən yüksək nöqtəsində, yüksək dayanıqlı və müşahidə üçün əhəmiyyətli bir ərazidə inşa edilmişdir. Tikintisi qeyri-müəyyən olan qala komalılardan başlamış və Osmanlı İmperiyasına qədər geniş bir dövrə şahid olmuşdur. Ağa Mehdiyevin əsas vəzifəsi qalanın qeyd olunan bədii-tarixi xüsusiyyətlərini kətan üzərində əks etdirmək olub. Müasir tikililər toplusunun fonunda dağın yüksəkliyində təsvir edilən möhtəşəm qala qədimliyi və əzəməti ilə tarixin tozlu səhifələrindən bu günümüzə boylanır.

Rəssamın erkən mərhələ yaradıcılığı üçün tipik daha bir əsər “Təmirçi” adlanır. 225x100 sm ölçüsündə olan tablo kətan üzərinə yağlı boya texnikası ilə yara-

dılmışdır. Mövzusu sovet cəmiyyətində zəhmətkeş təbəqənin gündəlik həyatının nə qədər “rəngarəng” olması ilə bağlı olub, tamamilə ideoloji əsasa söykənirdi. Xəzərdə sahilə yaxın bir platformanın üstündə bir qrup insanın təsvir edildiyi əsərin kompozisiyası üfük xətti boyunca qurulub. Soldan başlayan neft buruqları, qayıqlar və qağayılar sırasının ardınca mütləq ilə məşğul olan, kimisi rahat uzanıb, kimisi oturaq və ya ayaqüstə bir qrup zəhmətkeş təsvir edilib. Əsərin koloritində isti rəng tonlarının hakimiyyəti aydın müşahidə olunur. Açıq, işıqlı havada günəş bəyaz buludları sarımtıl rəngə boyayır. Buludlar Xəzərin mavi sularında əks olunmaqla dənizin səthində soyuq və isti rəng tonlarının harmonik növbələşməsini yaradır. Doqquz ədəd personajı daşıyan platformanın özünün isə üstündə olan fiqurlarla birlikdə tamamilə isti rənglərdə təsvir olunmasıyla rəssam tablounun bu hissəsini daha da qabarıqlaşdırmağa və önə çıxarmağa nail olub. Günəşin hərarətli şəfəqlərini əks etdirən bu hissədə fiqurların hər birinin bir-birindən fərqli, əlvan geyimlərdə təsvir edilməsi tablounun ümumi ab-havasını da rəngarəng və ritmik edir.

Məqələnin əvvəlində də qeyd etdiyimiz kimi Ağa Mehdiyev yaradıcılığının sonrakı dövrlərində akademik tələblərdən uzaqlaşıb özünəməxsus təsvir metodunu yaratsa da, zaman-zaman akademik üsluba yenidən qayıtmalı olmuşdur. Bu cəhətdən sənətkarın yaradıcılığında yetkin mərhələ sayılan tabloların tez-tez qarşımıza çıxdığı 80-ci illərdə, daha dəqiq desək, 1987-ci ildə yaratmış olduğu “37-ci il” əsərini xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Əsərin kompozisiya həlli hər nə qədər sadə olsa da, özündə çox ağır və dərin mətləbləri ifadə edir. Rəssam bu əsərlə Azərbaycan xalqının yüzlərlə ziyalisinin kütləvi təqiblərə və repressiyalara məruz qaldığı zamana – 1937-ci ilə qayıdır. İllərin ağrı və acısının bu tabloda ancaq bir personaja – qapının ağzında qısılib uzanmış, sahibini gözləyən itə yükləndiyini görürük. Qapısı möhürlənmiş və mismarlanmış 37 nömrəli mənzilin sahibinin heç zaman qayıtmayacaq olmasını bilmək əsərin süjetini izləyicilər üçün daha da dramatikləşdirir. Ağa Mehdiyevin bir çox tablosuna xas olan isti tonlar bu əsərdə də ön plana çıxır. Forma cəhətdən kəskin sınıq xətti fiqurlarla eyni kəskinlikdə işıq-kölgə keçidlərinin təsvir edilməsi əsəri dinamik edir. Kətan üzərinə yağlı boya texnikası ilə işlənmiş tablo 105x150 sm ölçüsündə olub, hazırda Dövlət Rəsm Qalereyasının fondunda mühafizə olunur.

Araşdırmalar göstərir ki, Ağa Mehdiyevin yaradıcılığının erkən mərhələsinə aid olan əsərlərində janr baxımından müxtəliflik müşahidə olunur. Burada həm çox-fiqurlu kompozisiyalara, həm də mənzərə əsərlərinə rast gəlmək mümkündür. Əsərlərinin süjet xətti isə əsasən, ya birbaşa Sovet hökumətinin ideologiyasına uyğun

olan mövzular, yaxud da bu ideyaların ziddinə olmayan sadə mövzulardan ibarət idi. Rəssamın yaradıcılığına xas olan isti rəng tonlarının üstünlüyü, eyni zamanda soyuq və isti tonların həmahəng növbələşməsi erkən mərhələyə aid olan tablolarının kolorit xüsusiyyətlərini şərtləndirən əsas cəhətlərdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ağayev, S.Ə. Ağa Mehdiyevin yaradıcılığında portret janrı // - Bakı: Mədəniyyət Dünyası – elmi nəzəri məcmuə. – 2018. №36. – s. 93-96.
2. Azərbaycan sovet təsviri incəsənəti oçerkləri / N.Həbibov, N.Hacıyev, N. Miklaşevskaya [və b.] – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, - 1960.
3. Əzimova, K. Rənglərdən ilham alan sənətkar // Mədəniyyət, - 2020, 19 mart,- s.6.
4. Gezer, Ö. Sanat siyaset ilişkisi, propaganda ve protesto // İdil. – 2017. № 6.39. – s. 3091-3110.
5. Qocayev, İ. “Hümmət” və “Bakinski raboçi” qəzetləri // - Bakı: “Şərq” qəzeti, 2020, 29 fevral, - s. 11.
6. Quliyev, Ə. Milli ruhlu rəssam // Mədəniyyət, - 2015, 16 dekabr, - s.15.
7. Litvin, M.D. İzomaterial: Ağa Mehdiyev. Bakı: İşıq, - 1990, - 104 s.
8. Soltanlı S. Sadə və isti rənglər ustası // Mədəniyyət, 2015, 2 oktyabr, s.15.
9. Stephen, F. Jones. Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883-1917 // London, England: Harvard University Press, - 2005.
10. Vəliyev, K. Təbiət və həyat rənglərin ecazkar aləmində // Mədəniyyət, - 2014, 6 avqust, - s. 12.
11. <https://kulis.az/xeber/tarix/xeber-3885>

Санан Афган оглы Агаев КОЛОРИТ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АГА МЕХТИЕВА В РАННЕЕ ВРЕМЯ ЕГО ТВОРЧЕСТВА

Резюме: Картины Аги Мехтиева условно делятся на два этапа по способу описания: «ранний этап» и «взрослый этап». Ранние картины художника отвечают требованиям академического метода описания. В этих работах нет отказа от перспективы и условности. Работы характерны для классических

европейских школ живописи по форме и композиции. Темы картин основаны на пропаганде социалистической идеологии. Эти работы, в которых преобладают теплые тона, сейчас хранятся в фондах Национального художественного музея и Государственной картинной галереи.

Ключевые слова: Ага Мехтиев, изобразительное искусство, живопись, академический метод описания, соцреализм, цвет.

Sanan Afghan oghlu Aghayev

**COLORITION OF AGHA MEHDIYEV'S WORKS IN THE
EARLY TIME OF HIS CREATIVITY**

Summary: Agha Mehdiyev's paintings are conventionally divided into two stages according to the method of description: "early stage" and "adult stage". The artist's early paintings meet the requirements of the academic method of description. There is no abandonment of perspective and conditionality in these works. The works are characteristic of classical European schools of painting in terms of form and composition. The themes of the paintings are based on the propaganda of socialist ideology. These works, dominated by warm tones, are now preserved in the funds of the National Museum of Art and the State Art Gallery.

Key words: Agha Mehdiyev, fine arts, painting, academic description method, socialist realism, color.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.03.2022

**Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aslan Xəlilov**